

ДИДАКТИКА ВИСОКОГ ОБРАЗОВАЊА КАО ТЕМЕЉНА ОСНОВА ИНОВИРАЊА И ОСАВРЕМЕЊАВАЊА ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНОГ РАДА НА САВРЕМЕНОМ УНИВЕРЗИТЕТУ

Сажетак: Осавремењавање и иновирање васпитно-образовног рада на савременом универзитету подразумева комплексан и систематски процес, усмерен на превазилажење његове неефикасности, неекономичности и неефективности и окретање ка остваривању нових васпитно-образовних квалитета као што су: јединство наставе и научно-истраживачког рада; обезбеђивање научног, истраживачког и уметничког подмлатка; обезбеђивање квалитетног и ефикасног образовања; употребљивост и применљивост знања и сл.

Претпоставка унапређивања и иновирања високог образовања јесте његово адекватно дидактичко утемељивање и дидактичко иновирање. Оно подразумева дидактичку интервеницију у следећим подручјима: 1) подручју иновирања наставних планова и програмаи дефинисању и примени савремених курикулума; 2) иновирању процеса учења; 3) осавремењавању, иновирању и адекватној примени савремених метода, облика и средстава наставног рада; 4) обезбеђивању подстицајне наставне и ваннаставне климе у којој ће серазвијати психофизичке и интелектуалне способности студената, јачати мотивација, ширити интересовања, развијати моралне особине и вредности,и сл.

С обзиром на значај који дидактичко утемељивање и иновирање високошколске наставе има за процес њеног унапређивања, у раду ће овај проблем бити расветљен са аспекта савремене педагошко-дидактичко-методичке теорије али и непосредне наставне праксе.

Кључне речи: дидактика високог образовања, иновирање, осавремењавање, савремени курикулум, наставна пракса.

Обезбеђивање квалитета савременог универзитета у директној је узрочно-последичној вези са осигурањем квалитета наставе и развојем високошколске дидактике. Као сложен и комплексан процес који је усмерен на подстицање и обезбеђивање квалитета, ефикасаности и ефективности наставних активности, процес осавремењавања и иновирања васпитно-образовног рада на савременом универзитету захтева деловање на свимпољима и подручјима савремене наставе као и ваннаставних активности. Само једин-

ственим и усклађеним деловањем, систематским, организованим и сврсисходним поступцима планирања, организовања и реализовања васпитно-образовних активности на савременом универзитету, може се остваривати процес континуираног иновирања и осавремењавања високог образовања. Мноштво потреба али и могућности за иновирање и унапређивање васпитно-образовног процеса на савременом универзитету представљају кључну карактеристику високошколског образовања земаља у транзицији.

Као најзначајнија подручја у којима је неопходна дидактичка интервенција могу се издвојити следећа подручја: 1) подручје иновирања наставних планова и програма и дефинисање и примена савремених курикулума; 2) иновирање процеса учења; 3) осавремењавање, иновирање и адекватна примена савремених метода, облика и средстава наставног рада; 4) обезбеђивање подстицајне наставне и ваннаставне климе у којој ће се развијати психофизичке и интелектуалне способности студената, јачати мотивација, ширити интересовања, развијати моралне особине и вредности, и сл.

Наведена класификације се мора схватити условно, као класификација која указује на подручја у којима је интервенција најнеопходнија и која пружају основу за низ других, посебних и специфичних, појединачних поступака иновирања васпитно-образовних активности, које се могу довести у директну или индиректну везу са њима.

1. Иновирање наставних планова и програма, дефинисање и примена савремених курикулума

Савремено високо образовање захтева утемељивање васпитно-образовног процеса на исходима учења, као компетенцијама које студент треба да стекне и којима треба да овлада на крају овог процеса. Исказани у виду активности које су манифестне и мерљиве, а које сурезултат високог образовања, исходи подразумевају јединство квалитетних и употребљивих знања, вештина, способности, ставова и других квалитета личности неопходних за успешно деловање у неком подручју.

Основу утемељивања високог образовања на исходима учења чини иновирање наставних планова и програма, односно дефинисање и примена савремених курикулума који се значајно разликују од традиционалног планирања и програмирања.

Основне карактеристике курикуларног планирања на савременом универзитету су: 1) изграђивање делимично структурираних курикулума; 2) обезбеђивање вертикалне и хоризонталне интеграције курикулума; 3) остваривање курикуларног планирања на три основна нивоа.

Курикулум високошколске наставе, усмерен на исходе учења, подразумева фундаменталне промене у односу на традиционално планирање и програмирање чија је основна карактеристика усмереност на наставне садржаје, односно научне дисциплине.

Курикулум усмерен на исходе учења у први план ставља дефинисање циљева као мерљивих резултата учења у односу на које се врши обликовање наставног процеса.

Док се традиционално планирање и програмирање заснива на садржајима, односно структури научних дисциплина, избору садржаја, њиховом распоређивању у наставне теме односно јединице, савремено курикуларно планирање засновано на исходима учења је сложенији процес који се реализује на три основна нивоа: макронивоу, интермедијарном нивоу или микронивоу.

Макрониво или *ниво програма студија* односи се на планирање и избор курсева, избор садржаја; планирање њиховог распореда и временско трајање у току студирања.

Интермедијарни ниво или *ниво курсева односно предмета* подразумева израду силабуса, односно књиге наставног предмета у коме су дефинисани циљеви, исходи и садржаји као иначини реализације наставе и начини евалуације постигнућа.

Микрониво или *ниво наставних целина*, подразумева планирање појединих наставних тема или целина, дефинисање њихових циљева, спецификавање активности неопходних за остваривање дефинисаних циљева, избор метода и облика рада, избор наставних средстава, метода и техника евалуације постигнућа студената (Vizek Vidovič, 1995; Kovač i Količ-Vehovec, 2008).

Курикуларно планирање у високом образовању нужно подразумева међусобно повезивање сва три претходно наведена нивоа и то тако да сваки нижи ниво буде у функцији вишег, односно да буде ускладу са темељним одликама (циљевима и исходима) целог курикулума.

Систем високог образовања мора се заснивати на вертикалној и хоризонталној интеграцији курикулума како би се избегли недостатици традиционалног планирања као што су: распарчаност наставних садржаја, неповезаност садржаја у оквиру једног наставног предмета, понављање истих садржаја у оквиру различитих наставних предмета, постојање супротности између тема различитих предмета, неадекватан избор тема, неадекватно градуирање и димензионирање наставних садржаја и сл.

Хоризонталном и вертикалном интеграцијом курикулума којима се обезбеђује повезаност међу предметима и подручјима, односно понављање и проширивање одређених подручја, остварује се кохерентност курикулума, као његова основна одлика на којој се базира квалитет и ефикасност и превазилазе недостаци традиционалног планирања.

Редефинисање циљева високог образовања захтева значајне промене у процесу планирања и организацији наставе, измену планова и програма и обезбеђивање измењених квалитета процеса учења, којима ће се обезбедити функционалност као основна карактеристика и омогућити развој компетенција као императив високог образовања.

Компетенције којима треба тежити у систему високог образовања условно се могу поделити на опште и стручне.

Опште компетенције су оне компетенције које треба да поседује сваки свршени студент без обзира на научну или струковну област којом се бави, компетенције које му омогућавају квалитетно функционисање и активно укључивање у живот и рад савременог друштва. Стручне компетенције су пак, уже, специфичне компетенције, карактеристичне за сваку појединачну област или струку студирања, којима се обезбеђује успешно, квалитетно и ефикасно реализовање и остваривање савремених захтева и потреба струке.

Конкретизација општих компетенција се може извршити на следећи начин:

Табела 1. Конкретизација општих компетенција

Опште компетенције	Интерперсоналне	Системске
Инструменталне	Интерперсоналне	Системске
Способност анализе и синтезе	Интерперсоналне вештине	Способност учења
Способност планирања и организовања	Тимски рад	Вештине истраживања
Основно опште знање	Етичка посвећеност	Способност примене знања у пракси
Утемељивање у основном професионалном знању	Разумевање мултикултуралности и разноликости	Способност прилагођавања новим ситуацијама
Писана и усмена комуникација на матерњем језику	Способност критике и самокритике	Креативност
Знање страног језика	Способност интердисциплинарног рада	Вођство
Елементарно познавање рада на рачунару	Способност комуницирања са неекспертима из других области	Способност независног рада
Вештине менаџмента информација		Разумевање културе и обичаја других земаља Жеља за успехом
	Способност рада у међународном окружењу	Брига о квалитету
Решавање проблема одлучивање		Покретачки и предузетнички дух Креирање и менаџмент пројеката

(Julia Gonzales, Robert Wagenaar)

Листу општих компетенција треба схватити само као дати оквир и условно представљање најопштијих компетенција које се могу мењати, трансформисати и допуњавати зависно од специфичности самог курикулума као и друштвених, историјских и културних карактеристика у којима он настаје и у

којима се реализује. Одлика општих компетенција које се изграђују и усвајају у високом образовању јесте, дакле, њихова делимична флексибилност која омогућава њихово континуирано модификовање у складу са потребама непосредне стварности.

Када говоримо о стручним компетенцијама, није могуће дати једну општу класификацију ових компетенција јер су оне одраз специфичности појединих курикулума и струковних подручја. Услов за формулисање јединствене листе стручних компетенција јесте усаглашавање курикулума на ширем, глобалном нивоу и то пре свега у излазним, продуктним стручним компетенција које се у оквиру различитих курикулума и у различитим институцијама могу различито остваривати.

Значајно питање курикулума савременог универзитета јесте питање у каквом су односу исходи учења и компетенције. Основа овог односа налази се у чињеници да су компетенције најважнији део формулације исхода учења и да је немогуће формулисати исход учења уколико немамо јасно формулисане компетенције које треба развити у настави. Најједноставније речено, компетенције су основна структурна јединица исхода учења око које се даље уобличавају начини, облици и средства њиховог реализовања и евалуирања.

2. Иновирање процеса учења

Иновирање процеса учења у високошколском образовању заснива се на тежњи за развојем такозваног међудисциплинарног знања које се стиче синтетичким интердисциплинарним процесима учења. Циљ овог учења је да се изврши интеграција знања и то на основу остваривања вертикалних и хоризонталних међудисциплинарних веза, чиме би се обезбедио целовити и вишедимензионални приступ, сагледавање, прихватање и деловање појединца у непосредној стручној, научној и животној стварности.

Интегративни начин сазнања и учења, који подразумева јединство мишљења, искуства и оригиналан приступ проблему, не може се реализовати традиционалним процесом учења у настави, пре свега због његове изразите предметне издиференцираност.

Обезбеђивање употребљивих, интегрисаних знања могуће је једино остварити успостављањем квалитетних међудисциплинарних веза у процесу учења. Најзначајније везе које треба остварити у процесу савременог учења и усвајања знања су:

1. међудисциплинарне непосредне везе и односи у наставном процесу;
2. истраживачке међудисциплинарне везе и односи ;
3. ментално посредоване везе;
4. посредовано примењене везе (Вилотијевић, 2008).

Шта то у наставаној пракси значи?

Остваривање међудисциплинарних веза и односа на факултетима подразумева концепт учења у коме се усвајање знања из једног наставног предмета заснива на знању из другог наставног предмета, односно када су знања једног предмета основа за усвајање знања другог(их) наставних предмета. Остваривање ових веза подразумева стварање темељних општих основа на којима се надограђују комплекснија, сложенија и посебна знања.

Истраживачке међудисциплинарне везе и односи у процесу учења остварују се тако што се одређени истраживачки проблем проучава са различитих дисциплинарних приступа, односно аспеката, односно када се вишедимензионално истражује.

Ментално посредоване везе у процесу усвајања знања и учења успостављају се тако што се кроз наставу различитих наставних предмета формирају исте способности, вештине и компетенције неопходне за успешно остваривање професије.

Посредовано примењене везе остварују се у настави онда када се у процесу учења знања стечена у оквиру једног наставног предмета користе и примењују у процесу усвајања знања других наставних предмета.

Остваривањем ових међудисциплинарних веза и односа у процесу учења стварају се реални услови да знања, способности, вештине и компетенције које се стичу на факултетима носе епитет и обележја као што су: ефикасност, употребљивост, квалитет, стваралаштво и др.

Процес учења на факултетима треба организовати тако да он представља: процес истраживања знања из различитих области, усмеравање учења на анализу односа, стварање модела, система и структуре, подстицање стваралачког и креативног начина размишљања, рационално обједињавање различитих елемената у логичке мисаоне целине и оспособљавање за примену знања у новонасталим ситуацијама кроз примену усвојених мисаоних модела.

Ако знамо да су основни фактори учења и памћења у настави : мотивациони фактори, искуство, трансформисање и запамћивање информација, ментална кондиција и особине личности, онда сам процес учења треба заснивати на овим факторима у смислу уважавања индивидуалног степена њихове развијености код студената и подстицањем њиховог даљег развоја.

Мотивациони ниво студената директно је зависан од чиниоца као што су : интерес за градиво, намера учења, жеља за постигнућем, познавање резултата учења, осећај успеха и неуспеха у учењу и ниво аспирације. С обзиром на то да степен остварености мотивације утиче на брзину и квалитет учења и памћења, суштинске карактеристике и особености наставног процеса нужно проистичу и заснивају се на карактеристикама мотивационих фактора студената.

У наставном процесу, осим мотивационог нивоа, међусобна условљеност постоји и са осталим факторима учења и памћења, тако да ментална кондиција, искуство, особине личности и трансформисање и запамћивање информација одређују карактеристике учења, те се процес унапређивања учења ок-

реће овим факторима као одлучујућим за ефикасност и квалитет материјалног задатка наставе.

3. Осавремењавање, иновирање и адекватна примена савремених метода, облика и средстава наставног рада

Процес превазилажења традиционалних облика и метода рада у универзитетској настави захтева увођење савремених приступа који се темеље на активацији свих актера наставног рада. Посебно место заузима питање активног учешће студента у процесу усвајања знања, развијања способности, решавања теоријских и практичних проблема и оспособљавања за процес континуираног самообразовања.

Значајни сегменти унапређивања овог подручја наставе и учења на универзитету подразумевају:

- а) увођење нових, савремених организационих форми наставе,
- б) адекватнију и целисходнију примена традиционалних и савремених (модерних) наставних средстава
- в) уз коришћење познатих и проверених метода наставног рада, увођење и нових метода,
- г) димензионирање облика наставног рада.

Рад у пару, тимски рад, групно учење, кооперативно учење, истраживачки пројекти студента, неки су од начина савремене високошколске наставе, која, као што се види, захтева потпуно другачију организацију од традиционалне, материјалну подршку и нарасе оспособљене и мотивисане наставнике и сараднике, који неће само знати већ ће и умети успешно поучавати.

Познато је да је учење по «старој парадигми линеарни и кумулативни процес, а по новој интерактиван, усмерен ка стварању «менталних мрежа» које треба да омогуће брзо и ефикасно структурирање и повезивање знања у сложен систем» (Ђукић, 2010:141).

Осавремењавање, иновирање и адекватна примена савремених метода, облика и средстава наставног рада усмерени су и имају за циљ да у савременој настави:

- студенти активно учествују у наставним активностима кроз: дискусије, истраживачки рад, пројекте, презентације, израде лаборатората, постављање и решавање проблема, самостално учење на часовима предавања и вежби;
- да се обезбеди логично смисаоно, активно, откривалачко и практично учење;
- реализује кооперативни рад студената;
- самосталан рад;
- активно укључивање студента у процес прикупљања информација, процес њихове обраде и стваралачку примену;

- остваривање интеракције међу свим актерима наставног процеса;
- омогућавање истраживачког рада у настави и ваннаставним активностима;
- да учење учини лакшим и ефикаснијим;
- наставу учине пријатнијом слободнијом и то кроз могућност ученика да слободно пита, износи ставове и мишљења, аргументовано сукобљава мишљење, учествује у њеном планирању и релизовању;
- да скрати временско трајање учења, односно да се обезбеди економичност и рационализација учења;
- да омогућиквалитетно усвајање знања, спречи заборављање и стечена знања, способности и вештине учини трајним власништвом студента;
- да се оствари партнерски односи и тимски рад у процесу учења и решавања проблема и др.

Овакоформулисани циљевимогу успешно да се остварују применом савремених метода, облика и средставаалии адекватном трансформацијом и прилагођавањем традиционалних метода и поступака у складу са потребама савремене наставе.

Традиционалне методе попут методе разговора (тематски, слободни, контролисан наставни разговор, расправа), усменог излагања (приповедње, описивање, објашњење и образложење), демонстрације, илустративних радова, практичних и лабораторијских радова, методе рада на тексту и др., прилагођене потребама савремене наставе, постављеним циљевима и задацимаузначајној мери могу допринети осавременавањувисокошколског образовања.

Међу савременим методама треба истаћи значај и улогу: алгоритамских метода – генетичке методе, аналитичко-синтетичке методе, методе модела, методе аналогije, методе црне кутије и проблемске методе (Like, 1994, према Сузић 1999) и метода кооперативног учења – коопареативне мреже, групног пројект метода, тимског метода, мозаик методе и друге вршњачке интерактивне методе (Abami et al., 1996).

Важан чинилац иновирања и унапређивања универзитетске наставе и образовањапредстављају савремена наставна средства и савременанаставна технологија. Најзначајнијанаставна средства чија је експанзија довела до значајног унапређивања и иновирања наставе су: образовни рачунарски софтвер, рачунари, мултимедије, електронска комуникација, наставне базе знања, експертни обучавајући систем и сл.Примена ових средстава омогућава повећање ефикасности, економичности и квалитета високог образовања и доприносињеговој транспарентности, доступности и отворености.

4. Обезбеђивање подстицајне наставне и ваннаставне климе

Обезбеђивање подстицајне наставне и ваннаставне климе у којој ће се развијати психофизичке и интелектуалне способности студената, јачати мотивација, ширити интересовања, развијати моралне особине и вредности, и сл. једно је од значајних подручја обезбеђивања квалитета високог образовања, његовог унапређивања, иновирања и усавршавања.

Најзначајније детерминанте и услови обезбеђивања подстицајне наставне и ваннаставне климе на факултетима су:

- а) комуницирање са позиција једнако вредних и међусобно равноправних, а различитих,
- б) емпатија,
- в) утемељивање комуникације на начелу одговорности према студенту,
- г) позитивни став као основа наставне комуникације,
- д) интеракција.

Успешно остваривање подстицајне наставне климе захтева правилно сагледавање и реализовање комуникационог и интеракционог аспекта наставе.

Природа, начин и квалитет комуникације и особености актера наставног процеса у великој мери одређују крајње иходе наставног процеса. Ова зависност исхода учења од карактеристика остварене комуникације посебно је изражена у високошколској настави, тим пре што су актери овог процеса одрасли људи значајног нивоа знања, кумулираног искуства и са релативно развијеним комуникационим компетенцијама.

Карактеристике квалитетне и подстицајне наставне комуникације подразумевају да се она планира, свесно остварује, усмерава на образовне циљеве, повезује са наставним садржајима и образовним задацима и сл.

Пошто је наставни процес социјална интерактивна категорија, то су услови успешне социјалне интеракције истовремено и услови успешне наставе. Социјална интеракција у настави одвија се у оквиру разноврсних интерперсоналних, унутаргрупних и међугрупних односа.

Комуникациони процес је најочигледнији облик успостављања и остваривања социјалне интеракције у настави и у великој мери одређен је компетенцијама и ставом њених актера. Наставници са завидним нивоом комуникативних компетенција и позитивним комуникативним ставом су успешнији у реализацији свих сегмената наставног процеса: успешније обликују поруке о садржајима наставног предмета; исказане идеје су јасније, примереније способностима и предзнању студента, релевантније, једноставније, систематизованије. Схватање порука које примају од ученика је ближе стварном значењу које исказују ученици, вешти су слушаоци, боље парафразирају исказе ученика; лакше уочавају сметње у комуникацији и развијају стратегију и конкретна понашања превазилажења сметњи.

Одлике подстицајне наставне и ваннаставне климе у високом образовању подразумевају присуство следећих карактеристика: усклађености комуникације са јединственим хуманистичким принципима, уважавање специфичних својстава и могућности студената, искрен, хумани и демократичном однос у комуникацији, флексибилност и прилагодљивост комуникације, интеракцију, емпатију, демократску комуникацију, узајамно поштовање, равноправност саговорника, безусловно прихватање без критике и суђења, искреност и поштење, уважавањесопствених и туђих потреба, подстицање мишљења, стварање могућности избора, пружање нових знања, размењивање идеја и осећања, подстицање процеса решавања проблема и сл.

Наведена подручја осавремењавања и иновирања васпитно-образовног рада на савременом универзитету, као основне дидактичке категорије на којима се темељи дидактика високог образовања, представљају само основу овог сложеног процеса. Као што се у раду може видети дидактика високог образовања пружа читаву плејаду објективних и реално остваривих могућности унапређивања и иновирања наставног процеса на универзитету. Од њене адекватне теоријске утемељености и практичне применљивости зависи ефикасност и квалитет предузетих активности као и њена учинковитост. Подручја дидактике високог образовања, како овде наведена, тако и остала подручја, међусобно су повезана и испреплетана. Свака промена у неком од подручја нужно повлачи са собом и промене у осталим подручјима, те је у наставној стварности неопходно посветити пажњу јединственом и систематском деловању у свим подручјима и трагати стално и изноваза могућности-маунапређења, осавремењавања и иновирања васпитно-образовних поступака. Само универзитети који су окренути иновацијама и који се активно укључују у савремене тенденције васпитања, образовања и наставе одликоваће се квалитетом као својим суштинским обележјем.

Литература

- Abrami, P.C., Chambers, B., Poulsen, C., DeSimone, C., D'Appollonia, S., and Howden, J. 1995. *Classroom connections*. London: Harcourt Brace.
- Barr, R.B., J.Tagg. 2000. *From Teaching to Learning*, u: Learning from Change, Deborah De Вилотијевић, М., Н. Вилотијевић. 2008. *Иновације у настави*, Београд: Школска књига.
- Zure, Ed., AAHE & Stylus Publishing, LLC, Sterling, Virginia.
- Gonzales J, R. Wagenaar.2005. *Tuning Educational Structures in Europe II: Universities' Contribution to the Bologna Process*, University of Deusto, University of Groningen.
- Ђукић, Мара. 2003. Кооперативно учење као иновација у систему високог образовања . *Зборник Одсека за педагогију, бр. 18*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Ђукић, Мара. 2010. Нова парадигма универзитетске наставе као израз педагошке реформе високог образовања. *Социолошка лучаIV/10*. Никшић: Филозофски факултет.

Ненадић, М. 1997. *Нови дух образовања*. Београд: Просвета

Стевановић, М. 2000. *Модел креативне наставе*. Тузла: RiS.

Сузић, Н. 1999. *Активна настава. Интерактивно учење*. Бањалука: Министарство просвете и УНИЦЕФ.

Marija Jovanović

DIDACTICS OF HIGHER EDUCATION AS A FUNDAMENTAL BASIS OF INNOVATION AND MODERNIZATION OF WORKING ON UPBRINGING AND EDUCATION AT MODERN UNIVERSITIES

Summary: Modernization and innovation of working on upbringing and education at modern universities represents a complex and systematic process aimed at the overcoming of its inefficiency and ineffectivity and turning towards gaining upbringing and educational qualities such as: the unity of teaching and scientific research; providing youth interested in science, research and art; providing good and efficient education; adaptability and applicability of knowledge, etc.

The aim of improving and innovating higher education is its adequate didactic foundation and didactic innovation. It represents didactic intervention in the following areas: 1) the area of innovation of curriculums, and of defining and applying modern curriculums; 2) the innovation of the process of studying; 3) modernization, innovation and adequate applicability of modern methods, forms and means of teaching; 4) providing stimulative teaching atmosphere and the atmosphere after the classes where the psycho-physical and intellectual abilities of the students would develop, the motivation would strengthen, interests would broaden, moral properties and values would develop, etc.

Considering the significance that the didactic foundation and innovation of the process of teaching at universities has concerning the process of its improving, this paper will solve this problem from both the aspect of modern pedagogical, didactical and methodological theory and of the direct teaching practice.